

УДК 336.717.111:336.711.65

ФІНАНСОВА ІНКЛЮЗІЯ В РАМКАХ СИСТЕМИ ПРОТИДІЇ ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ЗЛОЧИННИХ ДОХОДІВ ТА ФІНАНСУВАННЮ ТЕРОРИЗМУ

ЄГОРИЧЕВА Світлана Борисівна,

доктор економічних наук,

професор кафедри менеджменту

Інституту підготовки кадрів

Державної служби зайнятості України

e-mail: yehorycheva.sb@gmail.com

Анотація. Охарактеризовано поняття фінансової інклюзії, визначено її роль у забезпеченні цілісності фінансової системи.

Виявлено проблеми її поглиблення в умовах функціонування системи протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму.

Доведено доцільність застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, для підвищення рівня фінансової інклюзії.

Досліджено міжнародний досвід реалізації ризик-орієнтованого підходу у здійсненні ідентифікації та вивчення клієнтів, а також при запровадженні базових фінансових продуктів. Визначено можливі напрями його використання в Україні.

Ключові слова: фінансова інклюзія, фінансова цілісність, система протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму, ризик-орієнтований підхід, ідентифікація та вивчення клієнтів, базові фінансові послуги.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття фінансова інклюзія, поряд із фінансовою стабільністю, фінансовою цілісністю і захистом прав споживачів фінансових послуг, стала однією з основних цілей державного регулювання фінансового сектору в багатьох країнах світу. Залучення до активного фінансового життя широкого кола економічних суб'єктів, насамперед, фізичних осіб, сприяє збільшенню ресурсної бази фінансових установ, а відтак їхньому позитивному впливові на економічний розвиток, оптимізації структури грошової маси, посиленню прозорості фінансових потоків, що створює умови для зменшення масштабів тіньової економіки. Зазначене актуалізує дослідження формування умов для поглиблення процесів

Анотація. Охарактеризовано поняття фінансової інклюзії, определена ее роль в обеспечении целостности финансовой системы. Выявлены проблемы ее углубления в условиях функционирования системы противодействия легализации преступных доходов и финансированию терроризма. Доказана целесообразность применения подхода, основанного на оценке рисков, для повышения уровня финансовой инклюзии. Исследован международный опыт реализации риск-ориентированного подхода в осуществлении идентификации и изучения клиентов, а также при внедрении базовых финансовых продуктов. Определены возможные направления его использования в Украине.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, финансовая целостность, система противодействия легализации преступных доходов и финансирования терроризма, риск-ориентированный подход, идентификация и изучение клиентов, базовые финансовые услуги.

фінансової інклюзії, які сьогодні відбуваються, зокрема, у рамках функціонування системи запобігання та протидії відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За-рубіжні науковці з початку 1990-х років активно обговорюють питання фінансової інклюзії, за-раз у їхніх публікаціях найчастіше аналізують-ся регіональні аспекти цієї проблематики або можливості і перешкоди використання сучас-них інформаційних технологій для збільшення доступу до фінансового обслуговування [1; 2]. Проте у вітчизняній фінансовій науці зазначені проблеми стали предметом дослідження лише в останні роки. Такий напрям був започаткова-ний професором С. В. Науменковою, яка в циклі

своїх праць [3—5] розкрила сутність цього поняття, охарактеризувала показники його оцінювання, виявила проблеми забезпечення доступу населення до фінансових послуг в умовах України і запропонувала шляхи їх розв'язання. Утім, кількість робіт із цієї проблематики є незначною. Тут можна зазначити статтю Л. В. Нечипорук стосовно фінансової інклюдії в контексті страхових послуг [6], роботи С. С. Поляха [7; 8] і колективну публікацію [9], у якій визначається вплив фінансового включення на управління фінансовою безпекою на макрорівні.

Одночасно дослідженню різноманітних проблем функціонування системи протидії легалізації злочинних доходів, яка була запроваджена в Україні 2003 року, присвячена велика кількість робіт вітчизняних науковців, які працюють у сферах економіки, права, державного управління. Зокрема, за останні роки опубліковано низку статей, присвячених одному з найбільш актуальних на даний час аспектів цієї проблематики — використанню ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу [10—13].

Приблизно зі середини 2000-х років у зарубіжній науці і практиці діяльності міжнародних організацій почало формуватися розуміння безпосереднього взаємозв'язку поглиблення фінансової інклюдії із застосуванням форм і методів протидії легалізації доходів і фінансуванню тероризму, що знайшло відображення в низці публікацій та програмних і аналітичних матеріалів [14—18].

Утім, у вітчизняній науці дослідження цього кола проблем практично не проводиться. Фінансова інклюдія розглядається дещо відокремлено від інституційних умов її забезпечення, недостатньо аналізуються фактори, що позитивно або негативно впливають на її рівень.

Метою статті є виявлення напрямів застосування ризик-орієнтованого підходу в системі протидії легалізації злочинних доходів і фінансуванню тероризму для поглиблення процесів фінансової інклюдії із урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Під фінансовою інклюдією (від англ. *inclusion* — включення), або фінансовим охопленням, розуміємо можливість рівного доступу і використання фінансових продуктів та послуг, які прийнятні за ціною; відповідають потребам домогосподарств і підприємств; доступні для всіх сегментів суспільства незалежно від доходу і місця проживання; надаються представниками фінансового сектору

відповідально та екологічно для всіх учасників процесу [19]. Протилежним за змістом терміном є «фінансова ексклюзія», тобто виключення, коли суб'єкти з якихось причин не можуть отримати через офіційні канали («формальну фінансову систему») потрібні їм фінансові послуги і вимушені звертатися до нерегульованих або навіть нелегальних провайдерів.

Недостатній рівень фінансової інклюдії є в основному проблемою економік, що розвиваються, але й розвинуті країни зіштовхуються з аналогічними викликами, коли йдеться про найбільш бідні або маргалізовані верстви населення, мігрантів (у т. ч. нелегальних), біженців тощо. За даними глобального дослідження Світового банку за 2017 рік, у цілому у світі нараховується близько 1,7 млрд дорослих людей, які не мають рахунків у будь-яких фінансових установах або в мобільних фінансових провайдерів, і це при тому, що 2014 року ця цифра дорівнювала 2 млрд осіб. Майже 60 % цієї кількості становлять жінки. Неохоплені базовими фінансовими послугами особи концентруються в найбільш бідному сегменті населення: у першому квінтілі домогосподарств за рівнем доходів їх 27 %, тоді як у найбагатшому п'ятому квінтілі — у два рази менше. Фінансова ексклюзія непропорційно молода. Молодь у віці від 15 до 24 років становить третину людей, які не мають ніяких рахунків. У цілому, показники фінансового включення варіюються від 100 % (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) до 10—15 % (Південний Судан, Центрально-Африканська Республіка, Афганістан, Нігер) [20, с. 35—39].

В Україні, за результатами вищезазначеного дослідження, частка дорослого населення, яка має рахунки у фінансових установах, становить 63 %, що практично відповідає середньосвітовому рівню (69 %) і приблизно дорівнює показникам таких країн, як Грузія, Казахстан, Румунія, Уганда, Уругвай. Не охоплені базовими фінансовими послугами залишаються мешканці сільських районів, люди з низьким рівнем доходів, з обмеженими фізичними можливостями, люди похилого віку, а також представники мікробізнесу. Одночасно, в інших сферах, ніж розрахунково-депозитні послуги, — страхування, недержавне пенсійне забезпечення, інвестування, — фінансова інклюдія в нашій країні є незрівнянно нижчою.

Зокрема, аналітичне дослідження 2017 року засвідчило, що лише 6 % опитаних українців мають страхування ризиків, тільки 4 % респондентів

користуються медичним страхуванням і 5 % — страхуванням життя [21, с. 18; 6].

Аналіз наукових та аналітичних джерел засвідчив, що фінансова ексклюзія має різноманітні причини, як на боці самих людей, так і на боці фінансової системи та державного регулювання. Найчастіше причинами фінансового виключення називається низький рівень доходів, брак потреби в рахунку, висока вартість фінансових послуг, віддаленість фінансових установ і неможливість дистанційного обслуговування, недовіра до фінансової системи, відсутність потрібних документів і релігійні переконання [20, с. 40]. Для прикладу, у середині 2010-х років через офіційні канали міжнародні трудові мігранти щорічно відправляли додому близько 450 мільярдів доларів, сплачуючи комісійні на рівні до 20 %; одночасно вони також надсилали 150 мільярдів доларів через неформальні канали, навіть розуміючи, що вони є небезпечними для користувачів [18, с. 7]. Отже, зберігається використання неформальних фінансових послуг, оскільки часто вони є більш зручними і дешевшими, ніж офіційні.

Тому, на нашу думку, умовами для поглиблення фінансової інклюзії повинно стати не лише поліпшення фізичної доступності фінансових послуг, підвищення фінансової (крім того, і комп'ютерної) грамотності населення та забезпечення захисту прав споживачів [19], а й зростання добробуту широких верств населення внаслідок загального економічного піднесення, підвищення ефективності діяльності фінансових установ та підтримка здорової конкуренції на фінансовому ринку для оптимізації тарифів, поліпшення інституційного середовища за рахунок удосконалення нормативно-правових основ регулювання і нагляду, збирання та розповсюдження релевантної інформації, формування взаємної довіри фінансових установ та їхніх клієнтів, усебічної підтримки цих процесів на державному, регіональному і місцевому рівнях.

З другого боку, збільшення фінансового включення допомагає розв'язувати макроекономічні проблеми. Зокрема, у таких країнах, як Грузія, Ізраїль, Польща, Угорщина та інших, державні програми фінансової інклюзії були ухвалені, у тому числі, з метою скорочення використання готівки в економіці для зменшення фінансової бази для протиправних дій.

Фінансова інклюзія, безумовно, має не лише економічну, а й суттєву соціальну спрямованість, що ставить підвищення її рівня в центр

стратегій діяльності як національних фінансових регуляторів, так і великої кількості міжнародних організацій. Тут варто згадати, що хоча відомі Цілі сталого розвитку, визначені ООН, не визначають фінансове включення як окрему мету, визнається, що вона є центральною для досягнення багатьох з них. Фінансове включення чітко згадується в семи цілях, крім того, установлено чотири його показники для відстеження прогресу.

Утім, тривалий час вважалося, що перешкодою для активного підвищення рівня фінансової інклюзії є вимога щодо цілісності (від англ. *integrity* — цілісність, порядність, добросовісність) фінансової системи, що не сумісна з використанням фінансових послуг у протиправних цілях. Існувала думка, що масове залучення клієнтів, щодо яких із певних причин неможливо провести належні процедури ідентифікації, а також використання для збільшення фінансового включення послуг нетрадиційних провайдерів (мобільні оператори, IT-компанії, агенти тощо), створить умови для посилення процесів легалізації злочинних доходів і фінансування тероризму.

Але при цьому не враховувався інший бік проблеми. Будучи ізольованими від формальних фінансових послуг, проблемні для фінансових установ групи населення, за потреби, просто змушені проводити свої операції через нерегульовані канали, збільшуючи сферу трансакцій, що перебувають поза офіційним контролем, і фінансову спроможність відповідних операторів. За таких умов ускладнюється виявлення та розслідування підозрілих операцій, сліди яких втрачаються у сфері використання лише готівки, тим самим зростають загальні ризики відмивання коштів і фінансування тероризму. Крім того, користувачі таких неформальних послуг абсолютно не захищені від шахрайства і фінансових зловживань.

Підтвердженням усвідомлення зазначених суперечностей стало формулювання 2010 року Групою експертів із фінансової інклюзії (G20-FIEG), серед інших принципів інноваційної фінансової інклюзії, принципу пропорційності. Відповідно до нього, щоб досягти розумного балансу, чинні правила повинні бути ретельно проаналізовані регуляторами, щоб визначити, чи є їхні вимоги до постачальників послуг і клієнтів пропорційними ризикам [15]. Неважко помітити, що тут декларується ідея ризик-орієнтованого підходу, який у той самий період

розроблявся фахівцями Групи з розробки фінансових заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і зміст якого набув остаточного варіанта в першій рекомендації Рекомендацій FATF, ухвалених 2012 року.

Отже, саме застосування підходу, що ґрунтується на оцінці ризиків, який дозволяє не лише ідентифікувати ризики, а й уживати заходи щодо їх зменшення, принципово змінило уявлення щодо можливості поєднання фінансової інклюзії і фінансової цілісності. Сьогодні вони вважаються не лише сумісними, а й такими, що взаємно підсилюються, що в результаті забезпечує фінансову стабільність. Фактично останні Рекомендації FATF надали можливості для залучення більшої кількості людей до формальної фінансової системи без шкоди для цілей боротьби з легалізацією коштів і фінансуванням тероризму. Більш того, фінансова інклюзія збільшує охоплення та ефективність функціонування режимів протидії. Для того, щоб створити методичні основи розв'язання проблем, пов'язаних із забезпеченням фінансової інклюзії, у лютому 2013 року FATF ухвалила Керівництво щодо заходів з протидії відмиванню коштів і фінансуванню тероризму й забезпечення фінансової інклюзії [17].

Зокрема, стандарти FATF вимагають, щоб фінансові установи застосовували належні заходи щодо ідентифікації, верифікації та вивчення клієнтів, так званий *Customer Due Diligence (CDD)*. Одночасно, зрозуміло, що застосування надмірно обережного, формального підходу, що не ґрунтується на оцінці ризиків (як на етапі встановлення відносин, так і в контексті поточних відносин), може мати непередбачуваним наслідком виключення навіть цілком надійних клієнтів із регульованої фінансової системи. Це підтверджують результати вже згаданого дослідження Світового банку, відповідно до якого п'ята частина дорослих, які не мають рахунків у фінансових установах, пояснюють це браком документів, потрібних для їх відкриття. Причому цей показник з моменту проведення попереднього дослідження (2014 рік) не зменшився, а навіть зріс. Частка таких людей є значно більшою, зокрема в таких країнах, як Замбія (35 %), Філіппіни (45 %), Зімбабве (49 %) [20, с. 40].

Зазначена проблема є особливо актуальною для людей, які проживають у віддаленій сільській місцевості або працюють у неформальному секторі (зокрема особи, які отримують зарплату готівкою, незареєстровані мігранти та ін.),

а також шукачів притулку та біженців із високоризикованих країн. Утім, варто пам'ятати, що забезпечення цим людям доступу до фінансових послуг має вирішальне значення для їхньої повноцінної участі в економічному та соціальному житті, а також для отримання інших послуг, таких як забезпечення житлом, освіта, кредити для мікропідприємництва та ін.

Звичайно, не можна автоматично зараховувати всіх потенційних клієнтів до низькоризикованих лише на підставі того, що їх відносять до фінансово виключених. Ця категорія людей є дуже неоднорідною й у різних країнах складається з різних ризик-профілів. Проте за ґрунтовної ідентифікації саме низького ризику такі особи матимуть користь від застосування спрощених заходів і процедур.

Варто враховувати, що продукти й послуги, які пропонують новим, раніше не охопленим, насамперед, банківським обслуговуванням клієнтам, є найпростішими, з обмеженою функціональністю. Отже, за своїм характером вони несуть менші ризики відмивання доходів і фінансування тероризму, ніж стандартні продукти та послуги, що уможливує в такому разі звільнення від деяких заходів протидії залежно від ступеня цих нижчих ризиків. Тому FATF рекомендує країнам у рамках національної оцінки ризиків проводити оцінку ризиків цільових груп клієнтів, каналів збуту, фінансових продуктів (як складову секторальної оцінки ризиків або як спеціальну оцінку ризиків у контексті фінансової інклюзії).

Для цього доцільно використовувати спеціальну методичку, запропоновану Світовим банком, — модуль оцінки продуктів, призначених для фінансової інклюзії (*Financial Inclusion Product Risk Assessment Module*). Цей модуль є складовою другого покоління інструментарію Світового банку, розробленого 2015 року і призначеного для проведення національної оцінки ризиків [22]. Він був доданий до восьми модулів оцінки, що існували раніше, і відрізняється від них тим, що більше використовує результати національної оцінки, ніж безпосередньо формує її зміст.

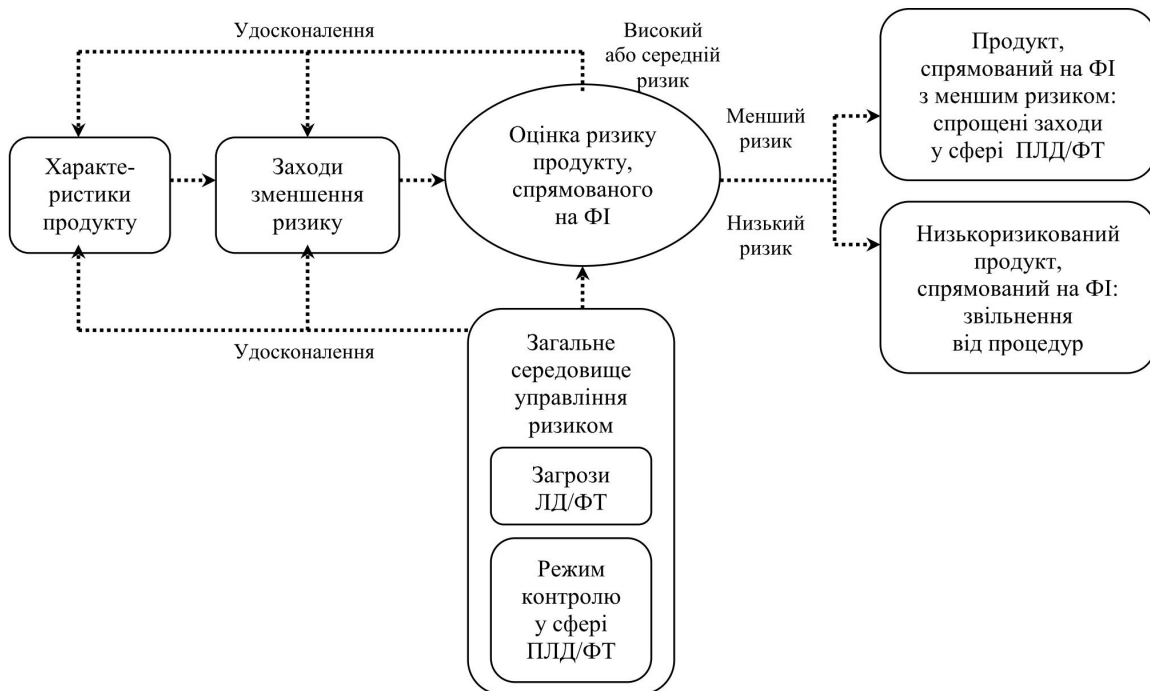
Оцінка ризику державними регуляторами повинна базуватися ось на чому:

- характеристиках продукту, які максимально реалістично відображають його особливості;
- специфічних для конкретного продукту наявних або потенційно можливих заходах зменшення ризиків;

- загальному середовищі ризику, яке включає загрозу відмивання коштів і фінансування теро-

ризму в країні та ефективність заходів протидії (рис.).

Умовні позначення: ФІ — фінансова інклюзія; ПЛД/ФТ — протидія легалізації доходів та фінансуванню тероризму.

Рис. Алгоритм процесу оцінки ризиків фінансових продуктів, спрямованих на фінансову інклюзію

Джерело: [22, с. 14].

Національна оцінка ризиків, проведена в Україні 2016 року, ще не враховувала наявності такого методичного інструментарію і не охоплювала питання фінансової інклюзії. Утім, у звіті Спеціального комітету Ради Європи з питань взаємної оцінки заходів протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму (MONEYVAL) за результатами дослідження «Зміцнення фінансової цілісності через фінансову інклюзію» (2014) зазначалося, що на той час уже десять юрисдикцій підтвердили наміри розглянути цей аспект у своїх національних оцінках ризиків [18, с. 11].

Варто враховувати, що продукти й послуги, які пропонують з метою фінансової інклюзії, містять менший ризик, якщо до них застосовують певні обмеження, що знижують їхню привабливість для зловживань. Обмеження можуть застосовуватися в таких напрямках: характер операцій і методи їх здійснення, географічне охоплення операцій (наприклад, лише внутрішні операції), обмеження кількості та/або загальної вартості трансакцій за тиждень або місяць, суми за однією трансакцією, загального щомі-

сячного обороту коштів на рахунку, залишку на рахунку.

Маючи на меті зростання рівня фінансової інклюзії й базуючись на ризик-орієнтованому підході, фінансові регулятори низки країн запровадили так званий «прогресивний», або «багаторівневий», підхід до ідентифікації та вивчення клієнтів. Відповідно до нього клієнти мають можливість різною мірою користуватися функціональністю рахунків, залежно від рівня перевірки, проведеної фінансовою установою. Доступ до базового, обмеженого рівня послуг надається за умови мінімальної ідентифікації особи. Користування іншими функціональними можливостями рахунків і додатковими послугами (збільшення лімітів трансакцій або залишків на рахунках, більш різноманітні канали доступу та ін.) дозволяється лише тоді, коли клієнт надає більший обсяг інформації і документації для проведення CDD. Крім того, самі ці рахунки, призначені для використання новими клієнтами, мають певні обмеження (щоденного або щомісячного вилучення коштів, залишку коштів тощо).

Зокрема, у Китаї 2015 року на базі циркуляра Народного банку щодо поліпшення послуг з обслуговування індивідуальних банківських рахунків і зміцнення управління рахунками (*New Individual Bank Account Circular*) і з метою допомогти банкам зменшити ризики ЛД/ФТ банківські рахунки для фізичних осіб були поділені на три категорії [23]. Рахунки першого типу є повнофункціональними, їхні умови дозволяють внесення та отримання готівки, перекази коштів, придбання фінансових продуктів, здійснення платежів за товари і послуги тощо. Рахунки другого типу можуть використовуватися для придбання фінансових продуктів, але обмежують перекази чи платежі певними пороговими обсягами. Режим рахунку третього типу обмежується платежами, крім того, існують обмеження щодо їхніх обсягів. Рахунки другого і третього типів не можуть використовуватися для внесення та отримання готівкових коштів, а також не надають можливості користуватися платіжними картками.

Відповідно, рахунки першого типу можна відкрити лише особисто у приміщенні банку. Рахунки інших типів дозволяється відкривати і за допомогою відеобанкоматів, смарт-банкоматів, смартфонів або через Інтернет. Коли використовуються ці канали віддаленого доступу, банки повинні застосовувати додаткові заходи CDD з метою ефективного пом'якшення ризиків: особисті дані клієнта повинні бути обов'язково верифіковані працівниками банку.

Критерії багаторівневої ідентифікації клієнтів значною мірою залежать від національного контексту, тобто ризик-профілю фінансово виключених груп населення, їхніх фінансових потреб, ризиків ЛД/ФТ у країні, наявності національного ідентифікаційного реєстру, технологій, що можуть використовуватися для моніторингу трансакцій, та ін. Кількість рівнів ідентифікації повинна залежати від характеристик фінансових продуктів і потреб знов залучених клієнтів. Зокрема, у Гватемалі реалізований варіант проведення багаторівневої ідентифікації залежно від середньомісячного доходу домогосподарства.

Утім, зазначена практика характерна не лише для країн, що розвиваються і мають низький рівень фінансової інклюзії. Немало відповідних прикладів стосовно країн, що є членами MONEYVAL — Австрії, Ізраїлю, Польщі, Словенії, Франції, Чеської Республіки та ін., — наводиться у вищезгаданому звіті Комітету

[18, с. 13—15]. Так, в Ізраїлі ідентифікацію клієнтів при відкритті базових рахунків дозволено проводити шляхом відеоконференції з наступним її документуванням; у Польщі виняток зроблено для власників передоплачених карток; у Франції та Австрії спрощення процедур ідентифікації стосується е-грошей за певних вимог до електронного пристрою та обмеження операцій.

У деяких країнах національні органи (центральні банки, підрозділи фінансової розвідки) проявили ініціативу, щоб урегулювати ситуацію, коли особа не може забезпечити належні традиційні форми ідентифікації. Ухвалені керівництва пропонують альтернативні засоби ідентифікації. Часто вони надають невичерпний перелік відповідної документації та розглядають варіанти, які вважатимуться такими, що не суперечать вимогам закону: посвідчення виборця, податкове свідоцтво, посвідчення працівника тощо. Це може бути навіть лист від «надійного джерела», тобто особи, яка знає клієнта і може підтвердити його особу. Зокрема, у Швейцарії ці питання регулюються Угодою про кодекс поведінки швейцарських банків щодо здійснення належної перевірки (CDB 16) [24], яка вимагає, щоб банки при відкритті рахунків підтверджували особу своїх клієнтів, використовуючи державні ідентифікаційні документи. Рішення про те, які документи приймати, залишається на розсуд самих банків. У виняткових ситуаціях, коли особу клієнта неможливо перевірити в установленому порядку, банк може провести ідентифікацію, перевібивши інші посвідчення або отримавши відповідні підтвердження від державних органів. Ці свідоцтва і копії наданих документів повинні зберігатися у файлі клієнта, крім того, оформляють документ із поясненням причин виняткової ситуації.

Зростаюча кількість країн, насамперед тих, що розвиваються, застосовує інноваційні, технологічні засоби для підтвердження особи клієнтів, що спрощує залучення населення до фінансових установ. Деякі країни створили загальнонаціональні реєстри населення, які можуть містити біометричні дані (відбитки пальців або сканування райдужки ока) і які фінансові установи використовують для перевірки ідентичності своїх клієнтів. Однією з основних проблем для реалізації цих технологічних рішень є створення потрібної інфраструктури — відповідних ридерів і стабільного інтернет-з'єднання, що дозволяє в режимі реального часу проводити

надійну автентифікацію отриманих біометричних даних з даними централізованої бази.

Завершуючи, варто зазначити, що на даний час фінансові установи України достатньо рідко зіштовхуються з фактами відсутності можливості провести належну ідентифікацію, верифікацію та подальше вивчення клієнта. Проте ситуація може змінитися. Наша країна сьогодні має структурно незбалансований ринок праці, що до того ж відчуває постійний тиск з боку сусідніх європейських країн щодо попиту на українську робочу силу, тому в недалекому майбутньому актуальною може стати проблема забезпечення нормальної життєдіяльності певної кількості трудових мігрантів, не завжди легальних. Крім того, хоча наразі Україна не фігурує як кінцева точка прибуття біженців і не є країною-транзитером на шляху до ЄС, напрямки потоків нелегальної міграції, біженців і шукачів притулку можуть змінитися. Тут слід згадати, що саме міграційна криза 2015 року змусила багато європейських країн удосконалити правила проведення CDD таких осіб. Тому міжнародний досвід застосування ризик-орієнтованого підходу для забезпечення фінансової інклюзії є корисним і вартим вивчення та наслідування.

Висновки. Проведене дослідження довело, що потреба залучення більшої кількості людей до формальної фінансової системи не може бути переоцінена. Фінансова інклюзія підвищує соціальну стабільність, матеріальний добробут,

спрямовує заощадження в інвестиції, що, зрештою, позитивно впливає на національну безпеку. Не можна протиставляти фінансове включення і фінансову цілісність, їх варто розглядати як взаємопов'язані та взаємообумовлені цілі економічної політики сучасних держав.

Виключення певних категорій населення зі сфери регульованих фінансових послуг негативно впливає на ефективність системи запобігання і протидії легалізації злочинних доходів та фінансуванню тероризму. Саме підхід, що ґрунтується на оцінці ризиків, дозволяє гармонізувати інтереси фінансово виключених осіб, фінансових посередників і держави. Для його застосування з метою фінансової інклюзії потрібні спільні зусилля регуляторних органів і фінансових установ для розроблення спеціальних низькоризикованих, але технологічних, продуктів і відповідних правил ідентифікації та вивчення нових клієнтів.

Повністю погоджуємось із думкою Голови НБУ Я. В. Смоля, яку він висловив під час першого Форуму з фінансової інклюзії [19], про те, регулювання на ринку має бути мінімально достатнім для того, щоб управляти ризиками, не сповільнюючи прогрес.

Запорукою створення оновленого регуляторного поля повинна бути тісніша глобальна координація дій регуляторів у всіх юрисдикціях, що матиме також позитивний ефект для економіки України.

Список використаних джерел

1. Berwal R. Financial Inclusion in India: Role of RBI / R. Berwal, M. Berwal // International Journal of Scientific and Research Publications. — 2017. — Vol. 7. — Is. 7. — P. 463—468.
2. Ozili P. K. Impact of digital finance on financial inclusion and stability / P. K. Ozili // Borsa Istanbul Review. — 2018. — Vol. 18. — Is. 4. — P. 329—340.
3. Науменкова С. В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України. — 2013. — № 10. — С. 20—33.
4. Науменкова С. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні / С. Науменкова // Вісник Національного банку України. — 2014. — № 11. — С. 31—37.
5. Науменкова С. В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання / С. В. Науменкова // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — № 4. — С. 363—371.
6. Нечипорук Л. В. Фінансова інклюзія в контексті страхових послуг / Л. В. Нечипорук // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. — 2018. — Вип. 3 (26). — С. 411—417.
7. Полях С. С. Фінансова залученість населення як передумова забезпечення достатнього рівня захисту інтересів клієнтів фінансового сектора / С. С. Полях // Вісник СумДУ. Економіка. — 2014. — № 4. — С. 43—45.
8. Полях С. С. Методичні засади оцінювання взаємозв'язку між фінансовою залученістю населення і фінансовою стабільністю / С. С. Полях // Вісник ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Економічні науки. — 2018. — № 2. — С. 300—309.

9. Zachosova N. Risks and possibilities of the effect of financial inclusion on managing the financial security at the macro level / N. Zachosova, O. Herasymenko, A. Shevchenko // *Investment Management and Financial Innovations*. — 2018. — Vol. 15. — Is. 4. — P. 304—319.
10. Ковальчук А. Т. Запобігання та протидія відмиванню коштів: ризик-орієнтований підхід у контексті міжнародного співробітництва / А. Т. Ковальчук, Я. В. Котляревський // *Фінанси України*. — 2016. — № 10. — С. 77—88.
11. Єгоричева С. Б. Ризик-орієнтований нагляд у системі фінансового моніторингу / С. Б. Єгоричева // *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Економічні науки*. — 2016. — № 3. — С. 126—132.
12. Андрійченко Ж. О. Статистичне обґрунтування необхідності запровадження ризик-орієнтованого підходу у сфері фінансового моніторингу в Україні / Ж. О. Андрійченко, С. О. Літвінова // *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. — 2017. — № 2. — С. 49—54.
13. Внукова Н. М. Управління ризиками фінансових установ у сфері фінансового моніторингу / Н. М. Внукова // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Економіка*. — 2018. — № 8. — С. 64—68.
14. Implementing FATF Standards in Developing Countries and Financial Inclusion: Findings and Guidelines / [H. Bester, D. Chamberlain, L. de Koker et al.]. — Washington, DC : World Bank, 2008. — 188 p.
15. Innovative Financial Inclusion [Electronic resource] : Principles and Report on Innovative Financial Inclusion from the Access through Innovation SubGroup of the G20 Financial Inclusion Experts Group. — 2010. — P. 70. — Available at : https://www.gpfi.org/sites/default/files/documents/Principles%20and%20Report%20on%20Innovative%20Financial%20Inclusion_0.pdf.
16. De Koker L. Financial inclusion and financial integrity: aligned incentives? / L. de Koker, N. Jentzsch // *World Development*. — 2013. — Vol. 44. — P. 267—280.
17. Anti-Money Laundering and Terrorist Financing Measures and Financial Inclusion [Electronic resource] : FATF Guidance. — 2013. — Available at : http://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/reports/AML_CFT_Measures_and_Financial_Inclusion_2013.pdf.
18. Strengthening Financial Integrity through Financial Inclusion and the Situation of the MONEYVAL Jurisdictions [Electronic resource] / The Committee of Experts on the Evaluation of Anti-Money Laundering Measures and the Financing of Terrorism (MONEYVAL). — 2014. — Available at : <https://rm.coe.int/strengthening-financial-integrity-through-financial-inclusion-and-the-/16807150ea>.
19. Смолій Я. Вітальне слово на Finclusion UA: Форум з фінансової інклюзії [Електронний ресурс] / Я. Смолій. — 2018. — Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=71600439.
20. The Global Findex Database 2017. Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution [Electronic resource] / [A. Demirgüç-Kunt, L. Klapper, D. Singer et al.]. — 2018. — Available at : <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/29510>.
21. Фінансова грамотність, обізнаність та інклюзія в Україні [Електронний ресурс] : Звіт про дослідження. Додатковий проект IP-FSS в Україні. — 2017. — Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=83136332>.
22. Introduction to the National Risk Assessment Tool [Electronic resource] / World Bank Group. — 2015. — Available at : <http://pubdocs.worldbank.org/pubdocs/publicdoc/2015/10/335451444161647619/Introduction-to-NRA-Tool.docx>.
23. China's New Tiered Bank Accounts and their Impact [Electronic resource]. — 2017. — Available at : <https://www.kapronasia.com/research/reports/chinas-new-bank-account-types-and-their-influence.html>.
24. Agreement on the Swiss banks' code of conduct with regard to the exercise of due diligence (CDB 16) [Electronic resource] / SBA. — 2016. — Available at : http://shop.sba.ch/1000020_e.pdf.